

JAKUB LINETTY

Reforma uwłaszczeniowa we wsi Grzybowo koło Wrześni

ABSTRAKT: Artykuł jest poświęcony reformie uwłaszczeniowej we wsi Grzybowo koło Wrześni, wdrożonej w XIX wieku. Podstawowymi źródłami historycznymi do poznania tego zagadnienia są recesy, czyli dokumenty regulacji i separacji gruntów dla folwarków Grzybowo Chrzanowice i Grzybowo Rabeżyce, a także mapa regulacyjno-uwłaszczeniowa wsi Grzybowo z 1845 roku. W wyniku reformy zniesiono pańszczyznę i nadano na pełną własność gospodarstwa dwóm włościanom w Grzybowie Chrzanowicach – Maciejowi Chylakowi i Stanisławowi Zaporowskiemu, rodzinie Hylów w Grzybowie Rabeżycach, a także czterem włościanom w Grzybowie Wódkach: Bartłomiejowi Dutkiewiczowi, Andrzejowi Tomaszewskiemu, Annie Sobaszekiewiczównie oraz Franciszkowi Sworowskiemu. W artykule zaprezentowano po raz pierwszy mapę regulacyjno-uwłaszczeniową wsi Grzybowo z 1845, obejmującą także grodzisko wczesnośredniowieczne w tej miejscowości. Jest to najstarszy znany plan tej miejscowości.

SŁOWA KLUCZOWE: Grzybowo, reforma, uwłaszczenie chłopów, regulacja gruntów

ABSTRACT: The article is devoted to affranchisement reform in Grzybowo village near Września, implemented in the 19th century. The basic historical sources which are used to study this subject matter are “recesy”, i.e. land regulation and separation documents for the granges in Grzybowo Chrzanowice and Grzybowo Rabeżyce, as well as a regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845. As a result of this reform, serfdom was abolished and the full ownership was granted to two peasants in Grzybowo Chrzanowice – Maciej Chylak and Stanisław Zaporowski – as well as the Hyla family in Grzybowo Rabeżyce, along with four peasants in Grzybowo Wódky: Bartłomiej Dutkiewicz, Andrzej Tomaszewski, Anna Sobaszekiewiczówna and Franciszek Sworowski. A regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845, which also showed an early medieval gord in this locality, has been presented for the first time in this article. This is the oldest known plan of this locality.

KEYWORDS: Grzybowo, reform, affranchisement of peasants, land regulation

Grzybowo to niewielka wieś położona w powiecie wrzesińskim. Szersze zainteresowanie wśród badaczy przeszłości, głównie archeologów, budziło przede wszystkim położone w tej miejscowości grodzisko wczesnośredniowieczne¹. Pozostałe

¹ Problematyka wczesnośredniowiecznego grodziska w Grzybowie posiada bogatą literaturę. Najnowsze wyniki badań prezentowane są w artykule Jacka Wrzesińskiego i Marcina Danielew-

zagadnienia z jej historii pozostawały na bocznych torze badań naukowych. Późniejsze dzieje tego obszaru były płaszczyzną zainteresowań kilku regionalistów, w tym Haliny Lepki [2003; 2005] oraz Rafała Szamburskiego [2008]. Jednakże nie podejmowano dotąd pogłębionych badań historycznych nad zmianami osadniczymi, krajobrazem kulturowym oraz dziejami tej miejscowości w XIX wieku. Nie rozpoznano także zagadnienia przeprowadzenia postanowień reformy uwłaszczeniowej w Grzybowie. W badaniach nad przestrzenią historycznie ukształtowaną przez człowieka rysuje się wielka potrzeba ujęć interdyscyplinarnych, a także uwzględnienia szerokiego kontekstu dziejowego². Szczegółowa analiza tego rodzaju lokalnych zjawisk może przyczynić się do wypracowania nowego spojrzenia na istotne zagadnienia naukowe. W związku z tym mam nadzieję, że niniejszy artykuł przyczyni się do poszerzenia wiedzy o historii Grzybowa, a także wskaże na niewykorzystane dotąd źródła pisane i kartograficzne.

Wieś Grzybowo ma późnośredniowieczną metrykę. Wzmianki o tym obszarze pojawiają się w źródłach historycznych od przełomu XIV/XV wieku [Lepka 2005: 9-10; Szamburski 2008: 23-32]. W połowie XV stulecia [1440] odnotowano istnienie kościoła pw. św. Michała Archanioła w tej miejscowości [Kozierowski 1934: 65]. Był to kościół parafialny, jednakże pod zarządem proboszczów gozdawskich, którzy utrzymywali w Grzybowie wikarych. Kościół ten był nawet uznawany niekiedy za filię parafii gozdawskiej [Kozierowski 1934: 65-66]. Nazwa Grzybowo miała pierwotnie szersze znaczenie niż obecnie i odnosiła się do całej okolicy wzdłuż rzeki Unii [Kozierowski 1934: 65-66]. Świadczyć może o tym opis w *Liber beneficiorum Jana Łaskiego* z początku XVI stulecia. W dokumencie tym znajdujemy miejscowości wchodzące w skład parafii w Grzybowie: w tym Chrzanowice (*Krczonovycz Grzybowo*³) oraz Rابيةżyce (*Rabyeszych*). Obok nich wzmiankowano zanikłe później osady: *Machowycz Grzybowo* oraz *Olowne Grzybowo* [Joannis de Lasco: t. 1: 136]. Jeszcze w dokumencie recesu z XIX wieku wieś Wódki występuje pod nazwą *Grzybowo Wódki* [źródło 3].

W drugiej połowie XVI wieku (1580) Grzybowo było podzielone pomiędzy trzech właścicieli *Michalika, Blaz. Grzibowskiego* oraz *Strzałkowskich* [Pawiński 1883: 146].

W 1846 roku Grzybowo było własnością Trąmpczyńskich (*Trąbczyński*). Grzybowo Chrzanowice liczyło 14 dymów zamieszkałych przez 124 osoby, natomiast Grzybowo Rابيةżyce liczyło 13 dymów zamieszkałych przez 96 osób [*Opi-sanie* 1846: 465-466]. Zabudowania wsi z tego okresu zostały odwzorowane na

skiego, *Zaplecze osadnicze grodu w Grzybowie*, publikowanym w czasopiśmie „Historia Slavorum Occidentalis” [Wrzesiński, Danielewski 2018: 86-104 – tam dalsza literatura].

² Dobrym przykładem opracowania uwzględniającego szeroki kontekst historyczny w badaniach nad osadnictwem i krajobrazem kulturowym wsi jest książka *Radzim. Gród i wieś nad Wartą* [2017]. Wagę badań historycznych nad dziejami wsi podkreślało wielu badaczy, m.in. A.M. Wyrwa w artykule *Ginący głos ludu – czyli o potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego wsi* [2013: 75-93].

³ Około 1470 roku wzmiankowany był rycerz *Krczon* z Grzybowa [Kozierowski 1924: 103].

mapie Urmesstischblat z 1830 roku [źródło 11; ryc. 1]. Znajdują się na niej Grzybówo Chrzanowice i Grzybówo Rabeżyce wraz z folwarkami, wiatrak i kościół pw. św. Michała Archanioła, a także charakterystyczny element topografii wsi, czyli grodzisko wczesnośredniowieczne. Pod koniec XIX wieku, według *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Grzybówo Chrzanowice zasiedlało 117 mieszkańców w 9 domach, a Grzybówo Rabeżyce zasiedlało 121 mieszkańców w 12 domach [Słownik 1881: 895-896]. Już wówczas zainteresowanie wzbudzało grodzisko wczesnośredniowieczne, zwane *okopem*. We wspomnianym słowniku odnotowano: „Z wielkiego okopu pod wsią wydobyto ozdobny toporek kamienny, ku końcowi się zwężający, z diabazu, mający 9 centymetrów długości” [Słownik 1881: 895].

RYC. 1. Grzybówo Chrzanowice oraz Grzybówo Rabeżyce na mapie z 1830 roku. Źródło 11
 FIG. 1. Grzybówo Chrzanowice and Grzybówo Rabeżyce on a map from 1830. Source 11

Pod koniec XVIII i w początkach XIX wieku poważnym problemem nie tylko na ziemiach polskich, ale również szerzej w Europie Środkowej, stała się reforma ustroju gospodarczego i społecznego wsi przez odejście od gospodarki folwaczno-pańszczyźnianej, która była coraz większym anachronizmem w obliczu rozwijającego się kapitalizmu i ideologii liberalnej. Pilnym problemem stała się kwestia własności gruntów ornych, pańszczyzna i wolność osobista chłopów. Nie wchodząc zbyt w szczegółowe omówienie problemu, należy wspomnieć, że pierwsze próby, częściowego rozwiązania tych kwestii były podjęte jeszcze w przedro-

zbiorowej Polsce. Próby ograniczenia pańszczyzny oraz zniesienie poddaństwa ogłoszono w *Uniwersale połanieckim* w trakcie Insurekcji Kościuszkowskiej. Kolejne zmiany przeprowadziły władze pruskie w latach 1793-1806. Wprowadzono wówczas czynsz w miejsce pańszczyzny w dobrach królewskich. W czasach Księstwa Warszawskiego zniesiono poddaństwo chłopów [Czubaty 2011: 163]. Reformę uwłaszczeniową rozpoczęto także w Królestwie Prus wskutek klęski doznanej ze strony napoleońskiej Francji w 1806 roku. Na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego utworzonego i włączonego do Prus w 1815 roku reforma uwłaszczeniowa została wprowadzona ustawą z 8 kwietnia 1823 roku, choć prace nad nią rozpoczęto właściwie już w momencie powrotu władzy pruskiej [Kniat 1939].

Wprowadzenie reformy uwłaszczeniowej oznaczało początek znaczących i nieodwracalnych zmian w sposobie gospodarowania na wsi, strukturze własnościowej ziemi, a także w krajobrazie kulturowym [Plit 2016: 78]. Kończyła się epoka gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, ugruntowanej i dominującej na polskiej wsi od późnego średniowiecza. Reforma uwłaszczeniowa skutkowała nie tylko przeobrażeniami w strukturze własnościowej gruntów ornych, ale także zasadniczymi zmianami w wielu aspektach życia na wsi. Wprowadzała również zmiany w osadnictwie wiejskim. Włościanie przenosili swoje gospodarstwa na przyznane sobie na własność grunta, tworząc rozmaite huby, które niekiedy przekształcały się w osobne miejscowości (np. Moraczewo utworzone na terenach wcześniej należących do Lednogóry)⁴ [źródło 10: 30]. Pierwotnie reforma uwłaszczeniowa w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego ograniczała się do chłopów sprzężajnych [Plit 2016: 78]. Zagadnienie reformy uwłaszczeniowej na obszarze Wielkiego Księstwa Poznańskiego było szerzej omawiane w historiografii, szczególnie w pracach Mariana Kniata [1939], Witolda Jakóbczyka [1951] i Krzysztofa Groniowskiego [1976]. Odrębnych opracowań doczekała się realizacja reformy uwłaszczeniowej w niektórych majątkach. Przykładem może być artykuł Henryka Florkowskiego poświęcony procesowi uwłaszczenia chłopów w dobrach generała Dezyderygo Chłapowskiego [Florkowski 1983: 247-253].

Głównymi źródłami historycznymi dokumentującymi czasy reformy uwłaszczeniowej są mapy uwłaszczeniowo-regulacyjne oraz recesy, czyli wielostronne umowy regulacyjno-separacyjne. Tak samo jest w przypadku wsi Grzybowo. Recesy dotyczące tej miejscowości znajdują się w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu [źródła 1-3]. Dokumentacja związana z regulacją i separacją gruntów plebańskich przechowywana jest w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie [źródła 5 i 6]. Natomiast mapa uwłaszczeniowo-regulacyjna wsi Grzybowo z 1845 roku, będąca jednocześnie najdawniejszym znanym planem wyłącznie tej miejscowości, znajduje się w zbiorach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy [źródło 4, zob. ryc. 2].

⁴ Lednogóra, gm. Łubowo, pow. gnieźnieński.

Wspomniana mapa została rozpoznana w trakcie kwerend w 2019 roku i jest publikowana po raz pierwszy w niniejszym artykule. Znajduje się na niej napis: *Grzybowo chrzanowice u.[nd] rabieżyce im Kreis Gnesen. Vermessen 1845 durch den Ver [...] [...] Knaack*. Plan obejmuje wieś Grzybowo z dwoma folwarkami: Grzybowo Chrzanowice oraz Grzybowo Rabieżyce, kościołem pw. św. Michała Archanioła i zabudowaniami plebańskimi oraz wszystkimi gruntami przynależącymi do wsi. Oznaczono także granice z sąsiednimi wsiami: Wódkami, Stanisławowem, Sędziwojewem, Kleparzem, Ostrowem i Sobiesierniem [źródło 4, ryc. 2]. Budynki folwarczne i dworskie zostały oznaczone kolorem czerwonym, kościół pw. św. Michała Archanioła i zabudowania plebańskie – kolorem fioletowym, a pozostałe zabudowania oznaczono kolorem czarnym. Pomiędzy folwarkami, na zachód od kościoła, zaznaczony został także wiatrak. Na północ od kościoła znajdowała się zagroda i grunta młynarza (*müller*) (ryc. 3). Na wschód od folwarku Grzybowo Rabieżyce zaznaczono grodzisko wczesnośredniowieczne z wyraźnie zaznaczonymi wałami, wówczas nazywane *Okopem*. Interesującym szczegółem jest niewielki zbiornik wodny (staw) znajdujący się w północno-wschodniej części grodziska oraz zbiornik przylegający od południa do jego wału⁵. Na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej znajdują się także nazwy pól, łąk i charakterystycznych punktów topograficznych: *Okop*, *Ogrodziska*, *Chobysz*, *Barszczyzna*, *Budy*, *Toniec* czy *Topolnica*⁶. Kolejnym ciekawym elementem krajobrazu wsi jest oznaczona na omawianej mapie *wysoka topola* (*Hohe Pappel*), znajdująca się wówczas przy kościele (ryc. 7), oraz staw o nazwie *Mociadło*, położony na północ od zabudowań folwarcznych Grzybowa Chrzanowic. Przy zabudowaniach folwarcznych zaznaczono pastewniki. Na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej naniesiono także przedregulacyjny podział gruntów. Słowem *Probstei* określano dawniejsze grunta plebańskie, które były rozproszone na całym niemal obszarze przynależnym do Grzybowa. Omawiana mapa przedstawia także ówczesną sieć dróg [źródło 4]. Czerwonym tuszem zaznaczono na niej także kilka późniejszych uzupełnień, m.in. naniesiono gospodarstwo Hylów w Grzybowie Rabieżycach, a także numerację kopców granicznych wokół nowo wytyczonych gruntów plebańskich. W północno-zachodniej części miejscowości, przynależącej do Chrzanowic, zaznaczono obszar przeznaczony pod dwa gospodarstwa włościańskie i grunt należący do urzędu sołtysa [źródła 4, ryc. 2, 4].

⁵ Obecnie w północno-wschodniej części grodziska znajduje się wyraźne obniżenie terenu i jednocześnie najniżej położony punkt: por. skaniny laserowej grodziska w Grzybowie [Wrześniński, Danielewski 2018: 104, ryc. 3; Tuszyński 2004: 94, ryc. 87].

⁶ Las o nazwie *Topolnica* (1492 – Grzybowo Wódki) został uwzględniony także w pracy ks. S. Kozierowskiego [1924: 22]. *Topolnica* była prawdopodobnie pierwotnie częścią Wódek, z czasem przyłączoną do Grzybowa Chrzanowic.

Ryc. 2. Mapa uwłaszczeniowo-regulacyjna wsi Grzybowo z 1845 roku ze zbiorów Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Oprac. D. Tomczyk, źródło 4

FIG. 2. A regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845 from the collection of The State Archives in Bydgoszcz. Ed. by D. Tomczyk, source 4

Regulacje dotyczące reformy uwłaszczeniowej w Grzybowie zostały spisane w recesach, osobno dla Chranowic i dla Rabiężyc. W dokumentach tych znajdujemy informacje o podziałach gruntów oraz wzajemnych zobowiązaniach dziedzica i włościan.

Umowa regulacyjna dla Grzybowa Chranowic została sporządzona 10 sierpnia 1846 roku [źródło 1]. Jest to dokument spisany w dwóch językach: niemieckim i polskim, zawierający 41 zapisanych stron, w tym plan nowo wytyczonych gospodarstw (ryc. 5). Umowa została zawarta pomiędzy ówczesnym dziedzicem majątku – Tadeuszem Trąmpczyńskim a włościanami: Maciejem Chylakiem i Stanisławem Zaporowskim, którzy otrzymali na własność odrębne gospodarstwa. Składa się z 16 ustępów pogrupowanych na odrębne części tematyczne: „Postanowienia tyżące się regulacji i nadania własności; Przedmiotów przechodnich”, w tym a) „Odbudowania gospodarzy”, oraz b) „fur do budowli dominalnych”; czy też część, która „dotyczy umarzania i odpisania w księdze hipotecznej”.

W opisie miejscowości na początku dokumentu, oprócz folwarku pańskiego oraz gospodarstw Chylaka i Zaporowskiego, w Grzybowie Chrzanowicach wymieniono także plebanię katolicką oraz młyn wietrzny wraz z ogrodem, będący własnością Emanuela Sabierza [źródło 1: 2].

RYC. 3. Fragment mapy uwłaszczeniowo-regulacyjnej wsi Grzybowo z 1845 roku obejmujący Grzybowo Chrzanowice, kościół z plebanią oraz wiatrakiem. Źródło 4

FIG. 3. A piece of a regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845, which shows Grzybowo Chrzanowice, a church with a rectory and a windmill. Source 4

W świetle umowy regulacyjnej, dwaj włościanie (Chylak i Zaporowski) w 1840 roku wnieśli o nadanie sobie gospodarstw oraz przeniesienie swoich zagród na niezabudowany dotąd obszar (*dezertę*) zwany *Topolnicą* [źródło 1: 4]. Miejsce to jest widoczne na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej z 1845 roku [ryc. 4], a także na planie załączonym do recesu, na którym dokładnie zaznaczono nowo powstałe gospodarstwa (ryc. 5). W efekcie uwłaszczenia włościanie Maciej Chylak oraz Stanisław Zaporowski otrzymali po 30 mórg ziemi [źródło 1: 6-7]⁷. W zamian za nadane grunta oddali oni dworowi swoje dotychczasowe gospodarstwa, znajdujące się w centrum wsi, oraz zobowiązali się do opłacania renty w wysokości 13 talarów i 27 srebrnych groszy każdy⁸. Kwota ta na rzecz dworu miała być opłacana corocznie w dwóch ratach: na św. Marcina i na św. Wojciecha [źródło 1: 9]⁹. Jednocześnie włościanie zrzekli się dotychczasowego prawa do wypasania zwierząt na polach i łąkach wsi Grzybowa Chrzanowice, prawa do domagania się budowy i utrzymywania (napraw) budynków gospodarskich przez dwór, prawa do bezpłatnego drzewa na budowę oraz wsparcia od dworu w nieszczęśliwych wypadkach. Włościanie wraz z przejściem na własność nowych gospodarstw zobowiązywali się także płacić od nich podatek, który wcześniej obciążał dominium. Wysokość podatku została ustalona na 1 talar 3 srebrne grosze od każdego z dwóch gospodarstw [źródło 1: 11-12]. Nowe gospodarstwa zostały zobowiązane do corocznej zapłaty 6 srebrnych groszy i 4 fenigów na rzecz parafii, w miejsce dawnego mesznego uiszczanego w zbożu¹⁰ [źródło 1: 12-13]. Pańszczyzna obu wymienionych włościan ustała na św. Wojciecha 1841 roku [źródło 1: 17-18]. Zostali oni zobowiązani do przeniesienia swoich gospodarstw na nowe miejsce do dnia św. Wojciecha 1842 roku [źródło 1: 19].

W obrębie nowych gospodarstw włościańskich wytyczono także odrębną ziemię stanowiącą uposażenie dla urzędu sołtysiego. Sołtys otrzymywał w użytkowanie 1 morgę ziemi, z której był zobligowany przeznaczyć 30 prętów kwadratowych na szkółkę drzewek potrzebnych do obsadzania dróg publicznych [źródło 1: 13-14]. Nowo wyznaczone działki zostały odgraniczone od ziemi dworskiej oraz między sobą za pomocą kopców granicznych, które ponumerowano i oznaczono na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej Grzybowa [źródło 4, ryc. 1, 3] oraz planie nowych działek załączonym do recesu [źródło 1: 41, ryc. 5].

Do obu gospodarstw danych na własność Chylakowi i Zaporowskiemu wytyczono drogę wśród pól: „Droga ta prowadzi od posad włościańskich w zachodnim kierunku aż do granicy z Sobiesierną, a dalej wzdłuż tejże przez pola Stanisława Zaporowskiego gospodarza i dworskie aż do gościńca z Grzybowa Chrzanowic

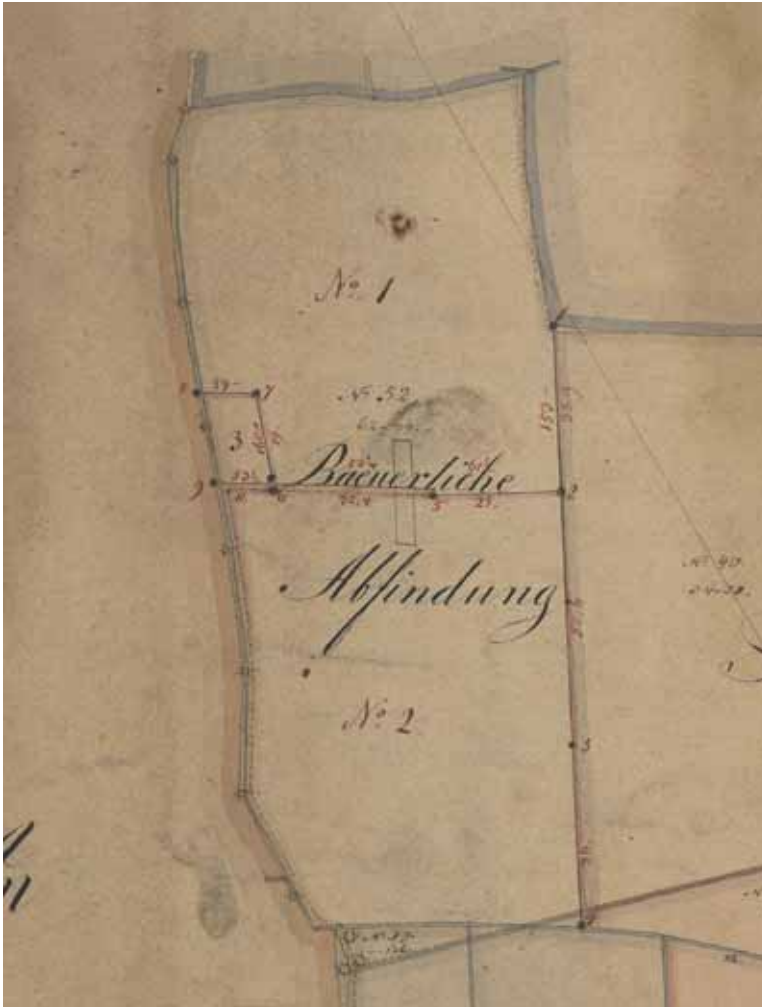
⁷ W Wielkim Księstwie Poznańskim obowiązywał pruski system miar i wag. 1 morga reńska wynosiła 180 prętów kwadratowych, czyli 0,2553 ha, a 1 pręt kwadratowy wynosił 0,14 ara [Szymański 2001: 179]. Oznacza to, że gospodarze z Grzybowa Chrzanowic otrzymali 7,659 ha ziemi.

⁸ 1 talar = 30 srebrnych groszy = 360 fenigów [Szymański 2001: 594].

⁹ Czyli na 11 listopada i na 23 kwietnia.

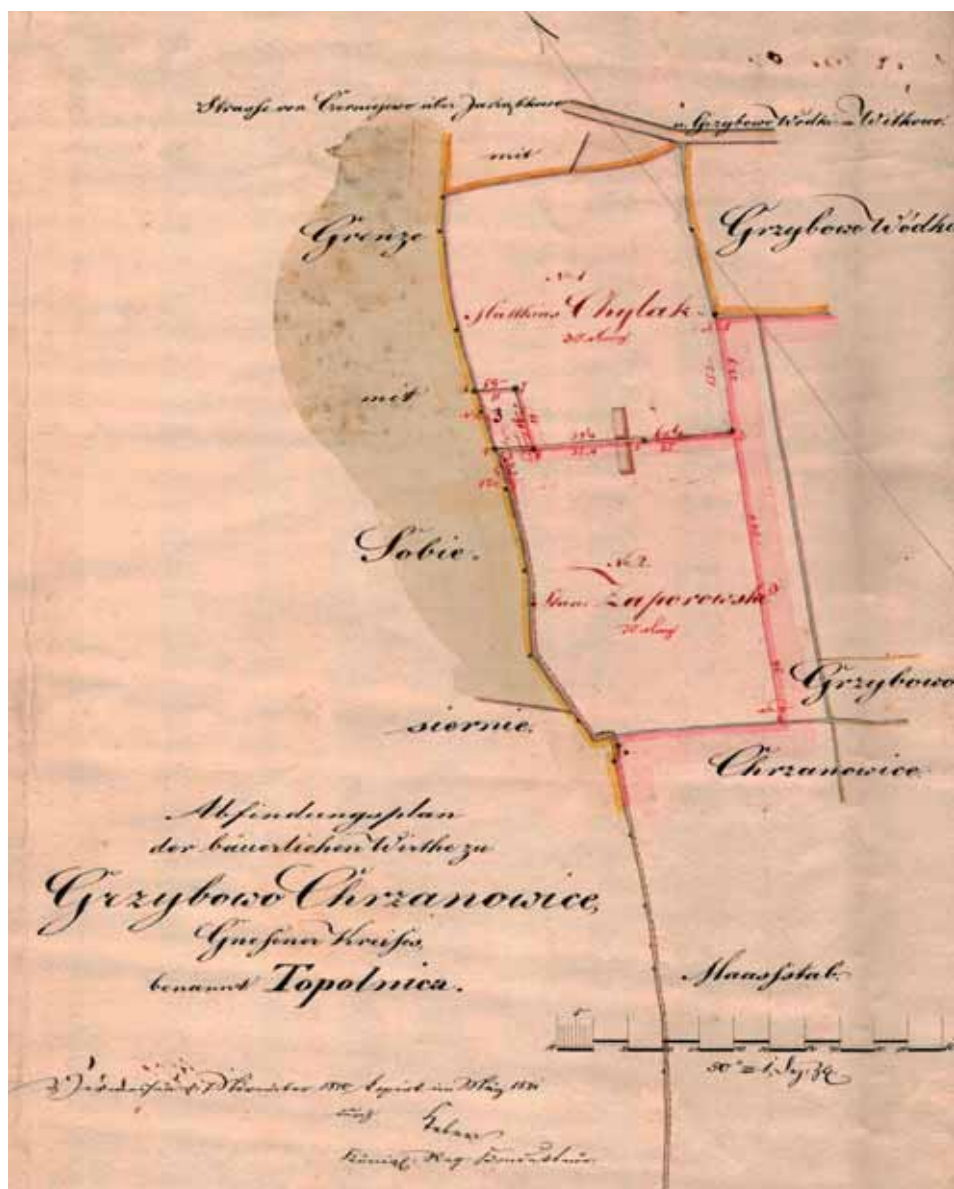
¹⁰ Meszne – dawna obowiązkowa danina na rzecz plebana oddawana przeważnie w zbożu.

do Sobiesierni i jest wciąż jeden pręt szeroka” [źródło 1: 14-15]. Grunt na jej wytyczenie przekazał dziedzic, natomiast włościanie byli odpowiedzialni za „urządzenie” drogi i mostów. W przypadku innych dróg komunikacyjnych w Grzybowie Chrzanowicach włościanie z *Topolnicy* byli zobowiązani do partycypacji w ich utrzymywaniu, na równi z pozostałymi mieszkańcami wsi.

RYC. 4. Fragment mapy uwłaszczeniowo-regulacyjnej wsi Grzybowo z 1845 roku z naniesionymi granicami dwóch nowo wytyczonych gospodarstw Macieja Chylaka i Stanisława Zaporowskiego oraz gruntem sołeckim. Źródło 4

FIG. 4. A piece of a regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845 with the drawn up borders of the two newly plotted farms of Maciej Chylak and Stanisław Zaporowski and the village land (“sołectwo”). Source 4

Ryc. 5. Plan *Topolnicy* w Grzybowie Chrzanowicach wraz z gospodarstwami Macieja Chylaka i Stanisława Zaporowskiego oraz gruntem sołectkim. Źródło 1: 41

FIG. 5. The plan of *Topolnica* in Grzybowo Chrzanowice together with the farms of Maciej Chylak and Stanisław Zaporowski and the village land (“sołectwo”). Source 1: 41

Do umowy regulacyjno-separacyjnej nie przystąpiło probostwo w Grzybowie oraz młynarz Emanuel Sabierz. W przypadku parafii, ksiądz Szymon Kubicki zre-

zygnował z przystąpienia do regulacji i separacji gruntów w 1840 roku. Sytuacja zmieniła się po jego odejściu w 1842 roku. Począwszy od 1843 roku, z inicjatywy księdza Józefa Budzyńskiego, władze kościelne dążyły do regulacji i separacji gruntów plebańskich. Przyczyna zainteresowania władz kościelnych partycypacją w umowie regulacyjno-separacyjnej wsi wynikała z dotychczasowego rozproszenia pól plebańskich (w siedmiu różnych miejscach), niepewności istniejących granic i trudności w dostępie do tych gruntów. Zatem przystąpienie do separacji i regulacji byłoby dla probostwa w Grzybowie niewątpliwie korzystne, głównie z tego względu, że pola będące jego własnością uległyby scaleniu, a przez to mogłyby być efektywniej gospodarowane. W celu realizacji tych zamierzeń prowadzono obszerną, kilkuletnią korespondencję [źródło 6]. Punktem wyjścia było *cofnięcie* zrzeczenia się udziału w regulacji przez księdza Kubickiego, które nastąpiło 28 lipca 1843 roku. W związku z tym plebania przystąpiła do regulacji 16 czerwca 1845 roku. Jednakże pertraktacje dotyczące areалу przekazanej parafii ziemi, a także dziesięcin, trwały jeszcze wiele lat. Przed regulacją rozproszone grunta plebańskie wynosiły 50 mórg i 20 prętów [źródło 6, k. 101]. W efekcie umowy regulacyjno-separacyjnej parafia otrzymała zwarty areal ziemi wynoszący 58 mórg i 2 pręty ziemi. Uwzględniono przy tym wynagrodzenie (około 7 mórg) za dotychczas przysługujące plebanii prawo do korzystania z dominalnego pastwiska. Ostateczną umowę w tej sprawie (reces) władze kościelne zatwierdziły 31 maja 1855 roku [źródło 6, k. 127-133]. Kilka miesięcy wcześniej usypano kopce graniczne wokół gruntów plebańskich [źródło 6, k. 124]. Jednocześnie władze kościelne starały się o uregulowanie spraw związanych z daninami na rzecz kościoła i plebanii, szczególnie zaś o objęcie nimi dwóch utworzonych gospodarstw włościańskich na *Topolnicy*. Przy tej okazji zapisano interesującą informację, że w obu częściach Grzybowa przed regulacją było ośmiu gospodarzy, którzy płacili meszne w wysokości 6 srebrnych groszy i 4 fenigów rocznie na rzecz parafii. Spośród nich dwóch włościan, Chyłaka i Zaporowskiego, odseparowano i przeniesiono na nowe gospodarstwa [źródło 6, k. 48, list z 3 marca 1846]. Grunta plebańskie, które podległy osobnej regulacji i separacji, zostały oznaczone na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej Grzybowa z 1845 roku. Nowe ich granice oznakowano ciemnofioletową linią. Tym samym kolorem oznaczono budynki plebańskie oraz kościół pw. św. Michała Archanioła. Podobnie jak inne gospodarstwa granice gruntów plebańskich naznaczono w terenie kopcami, które zostały ponumerowane i odwzorowane, jako późniejsze uzupełnienie, na mapie wsi z 1845 roku (ryc. 2, 6, 7). Odseparowane i uregulowane grunta plebańskie rozciągały się wąskim pasem na wschód od kościoła św. Michała Archanioła aż do granicy z wsią Stanisławowem (ryc. 6).

W Grzybowie Chrzanowicach, a tym samym w całej wsi, nie było wówczas szkoły. W recesie, czyli umowie regulacyjno-separacyjnej nie widziano także potrzeby jej powołania: „Szkoły nie było w Grzybowie Chrzanowicach, założenie tamże takowej, uznano też za niepotrzebne” [źródło 1: 5-6]. Stwierdzenie to jed-

RYC. 6. Fragment mapy uwłaszczeniowo-regulacyjnej Grzybowa z 1845 [źródło 4] z granicami uregulowanych gruntów plebańskich. Źródło 4

FIG. 6. A piece of a regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845 [source 4] with the borders of the regulated presbytery land. Source 4

RYC. 7. Fragment mapy uwłaszczeniowo-regulacyjnej wsi Grzybowo z zaznaczoną wysoką topolą (*Hohe Pappel*) przy kościele. Źródło 4

FIG. 7. A piece of a regulatory-restitution map of Grzybowo village with the drawn up high poplar (*Hohe Pappel*) next to the church. Source 4

nak, jak się wydaje, odzwierciedlało pogląd przede wszystkim dziedzica, ponieważ od 1847 roku poczynawszy, władze kościelne podjęły starania o budowę szkoły katolickiej w Grzybowie. W tym celu Konsystorz Generalny Arcybiskupi w Gnieźnie nawiązał korespondencję z parafią w Grzybowie. Jednakże ze względu na przeprowadzoną już wcześniej, bo w latach 1840-1847, regulację gruntów i utworzenie dwóch gospodarstw włościańskich na *Topolnicy* nie było sposobności na uzyskanie kolejnego działu dla szkoły [źródło 5, k. 5]. Można zatem powiedzieć, że podjęte działania były spóźnione, ponieważ nastąpiły już po przeprowadzeniu regulacji gruntów na terenie Grzybowo Chrzanowic. Tym samym sprawa ewentualnej budowy zależała od dobrej woli i chęci dziedzica, który jako jedyny dysponował większą ilością gruntów i kapitału, pozwalającego na budowę szkoły. W początkach 1849 roku udało się w tym zakresie uzyskać deklarację Tadeusza Trąmpczyńskiego o przekazaniu działki wielkości 2 mórg i kwoty 100 talarów na ten cel [źródło 5,

k. 19-20]. Jednakże 20 stycznia 1851 roku dziedzic cofnął swoją obietnicę. W efekcie plan budowy szkoły w Grzybowie pozostał wówczas niezrealizowany [źródło 5, list z 20.01.1851; por. Lepka 2005: 32-34; Szamburski 2008: 91-92].

RYC. 8. Fragment mapy uwłaszczeniowo-regulacyjnej wsi Grzybowo z 1845 roku, obejmujący Grzybowo Rabejzyce oraz grodzisko wczesnośredniowieczne, zwane *okopem*. Źródło 4

FIG. 8. A piece of a regulatory-restitution map of Grzybowo village from 1845, which encompasses Grzybowo Rabejzyce as well as an early medieval gord, called a *trench*. Source 4

Interesującym dokumentem jest także reces Grzybowa Rabejzyc sporządzony 9 grudnia 1862 roku. Jest to dokument dwujęzyczny spisany w języku niemieckim i polskim na 59 stronach. Jest on umową zawartą pomiędzy dziedzicem Leonem Trąmpczyńskim a Marianną z Owczarków, wdową po włościaninie Hiacentym Hyli, oraz jej dziećmi: Andrzejem, Janem, Marcinem, Michałem, Franciszką, Marianną (zamężną z Franciszkiem Wichrowskim), Katarzyną i Agnieszką [źródło 2: 3-4]. Reces składa się z 13 ustępów. W tekście, omawiając wzajemne powinności i prawa, interesanci powoływali się na wcześniej uregulowane stosunki włościan zaciężnych z dziedzicem w Grzybowie Chrzanowicach. W tekście umowy odnoszono się także do mapy Grzybowa z 1845 roku (ryc. 2).

Skutkiem tej umowy było wydzielenie gospodarstwa wzdłuż południowej granicy Grzybowa (przy granicy z wsią Kleparz) [źródło 2: 12]. Grunta wydzielono

ne Hylom zostały zaznaczone i opisane, jako późniejsze uzupełnienie, także na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej z 1845 roku. Znajdowały się na obszarze nazwanym *Barszczyzna* [źródło 4, zob. ryc. 9]. Wytyczone gospodarstwo miało areal 30 mórg ziemi uprawnej i pastwisk oraz 144 prętów kwadratowych obejmujących połowę rowu granicznego ze wsią Kleparz [źródło 2: 13]. Wcześniejsze zaś gospodarstwo Hiacentego Hyli zostało włączone do gruntów folwarcznych. Dział Hylów był oddzielony od gruntów folwarcznych kopcami granicznymi, a od wsi Kleparz – rowem granicznym (ryc. 2, 9). Hylowie mieli wznieść budynki we własnym zakresie, w zamian otrzymując czteroletnie zwolnienie od renty płaconej dziedzicowi wsi.

Właściciele nowego gospodarstwa zobowiązali się do wynagrodzenia dziedzica Grzybowa Rabeżyc wypłatą rocznej renty w wysokości 13 talarów i 27 srebrnych groszy [źródło 2: 14]. Renta miała być opłacana corocznie w dwóch terminach: na św. Wojciecha i na św. Marcina. Włościanie uzyskali jednakże, jak wspomniano, czteroletnią przerwę w opłacaniu tych należności, w związku z czym rentę dziedzicowi zaczęli wypłacać, począwszy od św. Wojciecha 1865 roku [źródło 2: 24]. Hylowie przyjęli także do opłacania podatek gruntowy w wysokości 1 talara 18 srebrnych groszy rocznie, począwszy od 19 stycznia 1861 roku [źródło 2: 14-15]. W związku z tym, że w zamian za nadane na własność gospodarstwo Hylowie oddali dotychczasowe grunta do folwarku wraz z zasiewem oziminy, otrzymali od dziedzica wynagrodzenie dziesięć szefli¹¹ żyta [źródło 2: 19].

Na rzecz plebanii katolickiej pw. św. Michała Archaniola w Grzybowie z nowo utworzonego gospodarstwa włościanie zobowiązani byli uiszczać w miejsce dotychczasowego mesznego, kwotę w wysokości 6 srebrnych groszy i 4 fenigi corocznie na św. Marcina [źródło 2: 15].

Ryc. 9. Fragment mapy uwłaszczeniowo-regulacyjnej wsi Grzybowa z 1845 roku z gospodarstwem Hylów. Źródło 4

FIG. 9. A piece of a regulatory-restitution map of Grzybowa village from 1845 with the Hyla's farm. Source 4

¹¹ Szefel = 54,73 litra [Szymański 2001: 178].

Na północ od obszaru wsi Grzybowa znajdowała się miejscowość zwana Grzybowa Wódki (obecnie Wódki). Nie wchodziła ona jednakże w obręb Grzybowa i nie obejmuje jej wspomniana mapa uwłaszczeniowo-regulacyjna z 1845 roku. Jednakże ze względu na używaną w XIX wieku nazwę wsi, występującej w dokumencie recesu pod nazwą *Grzybowa Wódki*, pokrótce omówimy także kwestię uwłaszczenia w tej miejscowości.

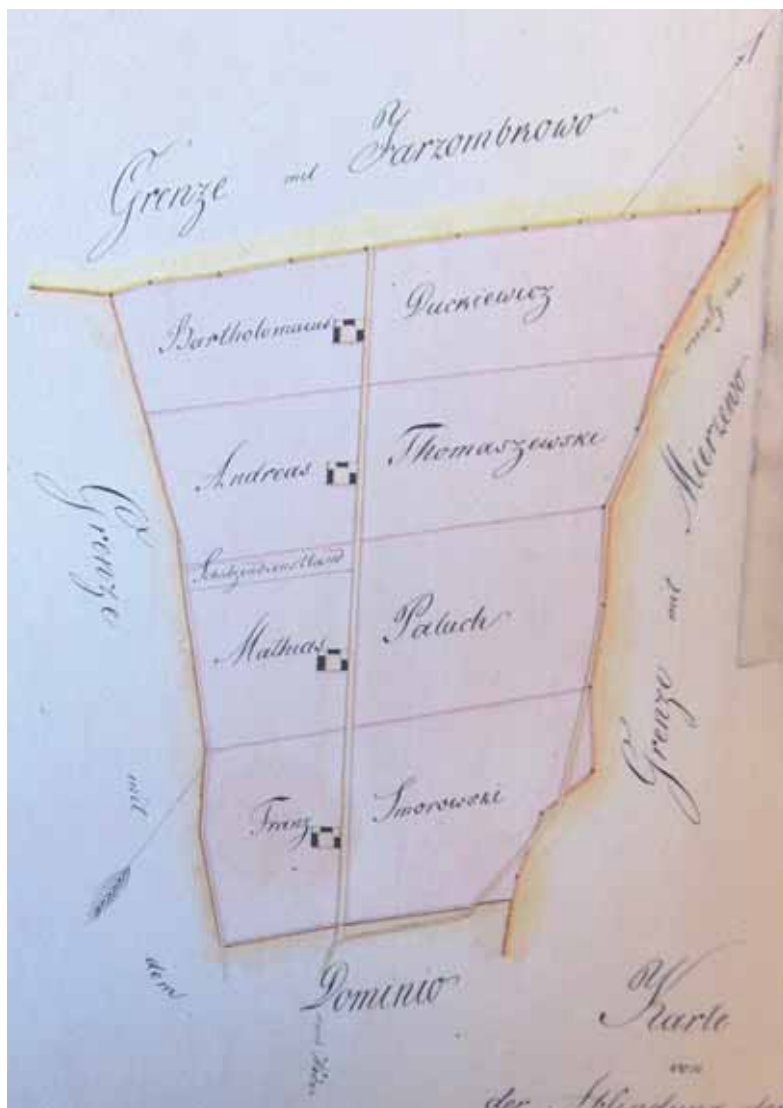
Sprawy regulacji zostały omówione w recesie Grzybowa Wódek, spisany w tej wsi 30 grudnia 1837 roku [źródło 3]. Dokument ten, sporządzony w języku niemieckim oraz polskim, obejmuje 23 zapisane strony zawierające 14 ustępów oraz plan nowo wytyczonych gospodarstw.

Umowa została zawarta pomiędzy dziedzicem – Józefem Liskowskim a gospodarzami: Bartłojem Dutkiewiczem, Andrzejem Tomaszewskim, Anną Sobaszkiwiczówną reprezentowaną przez opiekunów, wspomnianego Bartłoję Dutkiewicza oraz Mateusza Palucha z żoną Rozalią (wdową po Antonim Sobaszkiwiczu), a także Franciszkiem Sworowskim [źródło 2: 1-3]. W świetle informacji zawartych w recesie, wymienieni gospodarze zaciężni użytkowali przed regulacją areał ziemi o łącznej wielkości 232 mórg i 107 prętów kwadratowych. Jednakże odstąpili je folwarkowi w zamian za przestrzeń wynoszącą łącznie 129 mórg i 130 prętów kwadratowych, ale przekazaną na pełną własność. Nowe działki zostały wyznaczone na obszarze pomiędzy Mierzewem a Jarząbkowem przez geodetę Blocka [źródło 3: 3-5]. Bartłojowi Dudkiewiczowi nadano 32 morgi i 152 pręty kwadratowe przy granicy Jarząbkowa, Andrzejowi Tomaszewskiemu 31 mórg i 171 prętów kwadratowych, Annie Sobaszkiwiczównie 31 mórg i 20 prętów kwadratowych, a Franciszkowi Sworowskiemu 32 mórg i 120 prętów kwadratowych [źródło 3: 5-7]. W zamian gospodarze zobowiązali się do spłacania gospodarstw corocznymi rentami w wysokości 14 talarów i 3 srebrnych groszy każdy, wypłacanymi na św. Marcina i na św. Wojciecha każdego roku [źródło 3: 7-8]. Nowo utworzone gospodarstwa zostały obciążone, oprócz podymnego, podatkiem w wysokości 27 srebrnych groszy rocznie każdy [źródło 3: 10]. Na rzecz probostwa w Grzybowie każdy gospodarz miał płacić 6 srebrnych groszy i 4 fenigi rocznie [źródło 3: 11].

W związku z regulacją i separacją gruntów włościanie zaciężni z Grzybowa Wódek przenieśli się do nowych gospodarstw. W zamian za pozostawienie dotychczasowych budowli dziedzic zobowiązał się do św. Jana 1838 roku wybudować nowe domy w *ryglówkę* o rozmiarach: 28 stóp długości¹², 16 stóp szerokości, 7 stóp wysokości, złożonych z izby, komory, sieni i kuchni [źródło 3: 8-9]. Budynki gospodarcze włościanie mieli własnym kosztem przenieść z dotychczasowych miejsc. Poprzez translokację utworzyli nową osadę, którą chcieli nazwać *Józefowem* [źródło 3: 12, ryc. 10, 11]. Dziedzic przekazał dwie morgi na własność gminną, czyli dla urzędu sołectkiego. Z tej ziemi każdorazowy sołtys zobowiązany był

¹² Stopa pruska = 31,38 cm [Szymański 2001: 178].

przeznaczyć dwadzieścia prętów kwadratowych na szkółkę drzew [źródło 3: 12]. W ramach regulacji stosunków z dworem włościanie zostali zobowiązani do pozostawienia dziedzicowi po dwa woły z dotychczasowego inwentarza do dnia św. Wojciecha 1838 roku [źródło 3: 14]. W tym dniu miały ustać wszelkie ich powinności względem dworu.

RYC. 10. Józefowo, czyli nowe gospodarstwa włościańskie w Grzybowie Wódkach. Źródło 3: 20

FIG. 10. "Józefowo", i.e. new peasants' farms in Grzybowo Wódki. Source 3, p. 20

RYC. 11. Częściowo zachowane poseparacyjne granice pól *Józefowa* w Grzybowie Wódkach (obecnie w obrębie wsi Mierzewo, gm. Niechanowo, pow. gnieźnieński). Źródło: www.geoportal.pl. Dostęp: 10.01.2020

FIG. 11. Partly preserved post-separation field borders of “*Józefów*” in Grzybowo Wódki (currently within Mierzewo village, Niechanowo commune, Gniezno county). Source www.geoportal.pl. Access: 10.01.2020

Reasumując, na skutek reformy uwłaszczeniowej we wsi Grzybowo Chrzanowice utworzono dwa gospodarstwa włościańskie, a w późniejszym czasie odseparowano także grunta plebańskie. W regulacji nie wziął udziału młynarz Emanuel Sabierz. W Grzybowie Rabeżycach wydzielono jedno gospodarstwo, a w Grzybowie Wódkach powstały cztery nowe gospodarstwa, które utworzyły odrębną osadę *Józefowo*. Liczba gospodarstw włościańskich w Grzybowie przekazanych na pełną własność chłopom jest niewielka w porównaniu do innych miejscowości w Wielkopolsce. Możemy je zestawić z gospodarstwami utworzonymi w wyniku reformy uwłaszczeniowej w innych częściach dawnego Wielkiego Księstwa Poznańskiego.

W Lednogórze¹³ utworzono 10 gospodarstw [źródło 10, k. 9-17], w Myszkach¹⁴ 14 [źródło 7: 7-14], w Zakrzewie¹⁵ koło Kłecka 4 [źródło 8, k. 9-13], a w Srebrnej Górze¹⁶ na Pałukach 8 (źródło 9, karty nienumerowane). Utworzone w Grzybowie własnościowe gospodarstwa włościańskie były niewielkich rozmiarów, liczyły bowiem zaledwie 30 mórg (tj. 7,6 ha). Dla przykładu możemy podać, że wielkość gospodarstw w Lednogórze wynosiła od 32 morgi 25 prętów do 71 mórg 99 prętów [źródło 10: 9-17], w Myszkach – od 47 mórg 120 prętów do 65 mórg 58 prętów [źródło 7, k. 7-14], w Zakrzewie koło Kłecka od 71 mórg 25 prętów do 80 mórg 154 prętów [źródło 8, k. 9-13], w Srebrnej Górze na Pałukach od 95 mórg 57 prętów do 124 mórg 138 prętów [źródło 9, karty nienumerowane]. Z powyższego porównania wynika, że reforma uwłaszczeniowa w Grzybowie została wprowadzona w bardzo ograniczonym zakresie.

Dokumenty związane z przeprowadzeniem uwłaszczenia i regulacji gruntów rzucają światło na dzieje Grzybowa w XIX wieku. W dokumentach recesów wymienione są nie tylko strony umowy, ale także młynarz oraz plebania. Na mapie uwłaszczeniowo-regulacyjnej udokumentowano wieś w 1845 roku z zachowaniem przedregulacyjnego podziału gruntów, a także poregulacyjne granice pól wraz z późniejszymi uzupełnieniami oraz zabudowę wsi, folwarku, kościół i wiatrak. Z materiałów kartograficznych znamy nazwy łąk, pól i lasów, a także takie elementy ówczesnego krajobrazu jak sieć dróg, a nawet pojedyncze drzewa (jak topola przy kościele św. Michała Archanioła). Są to znakomite informacje pozwalające nam prześledzić zmiany w krajobrazie kulturowym, jakie miały miejsce w Grzybowie od 1. połowy XIX wieku.

Dzięki analizie dokumentów z recesów oraz źródeł kartograficznych wiemy, że w wyniku separacji i regulacji gruntów tamtejsze grodzisko w całości pozostawało własnością majątku dworskiego w Grzybowie Rabeżycach. Znamy także ówczesny przebieg cieków wodnych oraz lokalizację niewielkich zbiorników wodnych na omawianym stanowisku archeologicznym.

Bibliografia

Materiały archiwalne

Źródło 1. *Regulierungs Rezess von Grzybowo Chrzanowice, Kreis Gnesen*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/316/0 Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, syg. recesy 65.

¹³ Lednogóra, gm. Łubowo, pow. gnieźnieński.

¹⁴ Myszkki, gm. Kiszkowo, pow. gnieźnieński.

¹⁵ Zakrzewo, gm. Kłecko, pow. gnieźnieński.

¹⁶ Srebrna Góra, gm. Wapno, pow. wągrowiecki.

- Źródło 2. *Recess über die Regulierungs und Rentenablössungs Sache einer Ackereahrung zu Grzybowo Rubieżyce, Kreis Gnesen*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/316/0 Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, syg. recesy 66.
- Źródło 3. *Auseinandersetzungs Rezess von Grzybowo Wódki, Kreis Gnesen*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/316/0 Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, syg. recesy 67.
- Źródło 4. Mapa Grzybowa z 1845 roku, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół: nr 2255 Mapy uwłaszczeniowo-regulacyjne, syg. 526.
- Źródło 5. Szkoła, Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, zespół: Archiwum Kurii Metropolitalnej, parafie (AKM II) 61, syg. 7.
- Źródło 6. Akta dotyczące się regulacji w Grzybowie Chrzanowicach 1842-62, Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Kurii Metropolitalnej, parafie (AKM II) 61, syg. 17.
- Źródło 7. *Auseinandersetzung Rezess von Myszki, Kreis Gnesen*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/316/0 Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, syg. recesy 190.
- Źródło 8. *Rezess von Zakrzewo, kreis Gnesen*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/316/0 Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, syg. recesy 279.
- Źródło 9. *Auseinandersetzungs-rezess von Srebrna Góra, kreis Wongrowitz* [regulacja i podział wspólnot], Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/338/0 Starostwo Powiatowe w Wągrowcu, syg. recesy 192.
- Źródło 10. *Auseinandersetzung rezess von Lennagóra, Kreis Gnesen*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: 53/316/0 Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, syg. recesy 195.
- Źródło 11. Fragment mapy Urmesstischblat z 1830 roku, arkusz 3671 (2001), Staatsarchiv Berlin.

Wydawnictwa źródłowe

Joannis de Lasco. *Liber beneficiorum archidioecesis gnesnensis*, ed. J. Łukowski, J. Korytkowski, Gnesnae 1880, t. 1, s. 136.

Literatura

CZUBATY J.

2011 *Księstwo Warszawskie (1807-1815)*, Warszawa.

FLORKOWSKI H.

1983 *Z procesu uwłaszczenia chłopów w dobrach gen. Dezyderego Chłapowskiego*, „Rocznik Narodowego Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. 13, s. 247-253.

GRONIEWSKI K.

1976 *Uwłaszczenie chłopów w Polsce: geneza, realizacja, skutki*, Warszawa.

JAKÓBCZYK W.

1951 *Uwłaszczenie chłopów w Wielkopolsce w XIX w.*, Warszawa.

- KOZIEROWSKI S.
 1924 *Pierwotne osiedlenie ziemi gnieźnieńskiej wraz z Pałukami w świetle nazw geograficznych i charakterystycznych imion rycerskich*, Poznań.
- KOZIEROWSKI S.
 1934 *Szemantyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Poznań.
- KNIAT M.
 1939 *Dzieje uwłaszczenia włościan w Wielkim Księstwie Poznańskim*, t. 1, Poznań.
- LEPKA H.
 2005 *Grzybowo i jego środowisko naturalne*, Września.
- OPISANIE...
 1846 *Opisanie historyczno-statystyczne Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, opr. L. Plater, J.N. Bobrowicz, Lipsk.
- PAWIŃSKI A.
 1883 *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Wielkopolska*, t. 1, Warszawa.
- PLIT J.
 2016 *Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany*, Warszawa.
- RADZIM. GRÓD I WIEŚ...
 2017 *Radzim. Gród i wieś nad Wartą*, red. A.M. Wyrwa, A. Kowalczyk, M. Skoczyński, Dziekanowice.
- SŁOWNIK...
 1881 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, Warszawa.
- SZAMBURSKI R.
 2008 *Z dziejów Grzybowo*, Września.
- SZYMAŃSKI J.
 2001 *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa.
- TUSZYŃSKI M.
 2004 *Spotkania z archeologią. Spotkanie I. Grzybowo 1988-2003*, Toruń.
- WRZESIŃSKI J., DANIELEWSKI M.
 2018 *Zaplecze osadnicze grodu w Grzybowie*, „Historia Slavorum Occidentalis”, nr 2 (17), s. 86-104.
- WYRWA A.M.
 2013 *Ginący głos ludu – czyli o potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego wsi*, „Studia Lednickie”, t. 12, s. 75-93.

Affranchisement reform in Grzybowo village near Września

S u m m a r y

Grzybowo near Września is widely known among archaeologists for an early medieval gord located there, which was important for the development of the Polish statehood. However, the present article is devoted to the episode from its later history, i.e. the implementation of affranchisement reform in the 19th century. This reform, implemented in the Grand Duchy of Posen by the Prussian authorities since 1823, definitely ended the feudal-serf economy, established in the Polish countryside since the late Middle Ages. Grzybowo consisted of two granges: Chrzanowice and Rابيةzyce. As a result of affranchisement reform, two farms, of 20 morgens, were granted full ownership to Maciej Chylak and Stanisław Zaporowski. In Rابيةzyce one farm of 30 morgens was established which was granted full ownership to the children of the late Hiacenty Hyla. Moreover, the reform regulated and separated presbytery land in Grzybowo. In Grzybowo-Wódki 4 homesteads were established, of 31 to 32 morgens, and granted full ownership to the farmers Bartłomiej Dudkiewicz, Andrzej Tomaszewski, and Anna and Franciszek Sworowski. The reform involved multilateral agreements, known as “recesy”, as well as drawing up a regulatory-restitution map of Grzybowo from 1845, which reflected the contemporary village development, as well as the dykes of the gord which was then known as a “trench”.

otrzymano (received): 20.01.2020; zrecenzowano (revised): 23.03.2020; zaakceptowano (accepted): 10.09.2020

dr Jakub Linetty
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Archiwum
Dziekanowice 32
62-261 Lednogóra
e-mail: jakub.linetty@lednica.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-4372-7085>